

6. G20 Leaders Statement: The Pittsburgh Summit / G20 Information Centre. – 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.g20.utoronto.ca/2009/2009communique0925.html>.
7. The G20 Seoul Summit Leaders' Declaration, 11–12 November 2010 // G20 Communique [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://online.wsj.com/public/resources/documents/G20COMMUN1110.pdf>.
8. Monetary Policy in a Post-Financial Crisis Era: Summary of the 2014 BOJ-IMES Conference Organized by the Institute for Monetary and Economic Studies of the Bank of Japan 2010 / [I. Fukunaga, D. Ikeda, A. Otani] // Bank of Japan. – 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.imes.boj.or.jp/research/papers/english/me32-1.pdf>.
9. A Theory of Capital Controls as Dynamic Terms-of-Trade Manipulation / [A. Costinot, G. Lorenzoni, I. Werning] // Journal of Political Economy. – 2014. – Vol. 122. – № 1. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://economics.mit.edu/files/9958>.
10. Krause S. Financial Development and Monetary Policy Efficiency / S. Krause, F. Rioja // Georgia State University. – 2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download;jsessionid=7B2D8106109D097CABC054306CA46E52?doi=10.1.1.460.8335&rep=rep1&type=pdf>.
11. Martin A. Passive Monetary Policy Under Asymmetric Information / A. Martin, T. Rens // CREI Faculty Lunch. – 2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.thijsvanrens.com/notes_comments/slides_MPAI200803.pdf.

УДК 339.9:331.5

Пахуча Е.В.,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри прикладної економіки
і міжнародних економічних відносин,
Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва

РОЗВИТОК МІГРАЦІЇ РОБОЧОЇ СИЛИ ЯК ФОРМИ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН

Пахуча Е.В. Розвиток міграції робочої сили як форми міжнародних економічних відносин. Стаття присвячена дослідженню сучасного стану міграції робочої сили як форми міжнародних економічних відносин. Охарактеризовано економічні причини міграції трудових ресурсів. Розраховано абсолютні та відносні показники міграційного руху трудових ресурсів. Досліджено напрями впливу міжнародної міграції трудових ресурсів на економіку країни-експортера та країни-імпортера. Порівняно рівень зайнятості та безробіття населення в Україні та в країнах Європейського Союзу. Визначено тенденцій розвитку міжнародної міграції робочої сили.

Ключові слова: міграційний рух, робоча сила, рівень зайнятості, рівень безробіття, причини міграції, розвиток міжнародної міграції, міжнародні економічні відносини.

Пахучая Э.В. Развитие миграции рабочей силы как формы международных экономических отношений. Статья посвящена исследованию современного состояния миграции рабочей силы как формы международных экономических отношений. Охарактеризованы причины миграции трудовых ресурсов. Рассчитаны абсолютные и относительные показатели миграционного движения трудовых ресурсов. Исследованы направления влияния международной миграции трудовых ресурсов на экономику страны-экспортера и страны-импортера. Сравнен уровень занятости и безработицы населения в Украине и в странах Европейского Союза. Определены тенденции развития международной миграции рабочей силы.

Ключевые слова: миграционное движение, рабочая сила, уровень занятости, уровень безработицы, причины миграции, развитие международной миграции, международные экономические отношения.

Pakhucha E.V. Development of labor migration as a form of international economic relations. The article is devoted to the study of the current state of labor migration as a form of international economic relations. Characterized economic causes of migration of labor resources. The absolute and relative indicators of labor migration are calculated. The directions of the influence of international labor migration on the economy of the exporting country and the importing country are investigated. The comparable level of employment and unemployment in Ukraine and in the countries of the European Union. The trends of the international migration of the labor force are determined.

Key words: migration movement, labor force, employment level, unemployment rate, causes of migration, development of international migration, international economic relations.

Постановка проблеми. Міжнародна міграція робочої сили виступає одним із важливих факторів впливу на розвиток міжнародних економічних відносин, поступаючись таким умовам і факторам розвитку, як віддаленість порівняно з національною економікою суб'єктів міжнародних економічних відносин,

зростаючою залежністю від природних, географічних, демографічних, національних, правових та інших факторів, використання у сфері міжнародних економічних відносин різних національних валют, що зумовлює появу валютного ризику. Отже, не тільки продукти праці характеризуються високим рівнем міжнародної мобільності, фактори виробництва також переміщуються з країни в країну.

В сучасних умовах домінуючою тенденцією в міжнародних економічних відносинах України є інтеграція у світове господарство, однією з форм якої виступає міжнародна міграція робочої сили. У світі все більшого поширення набуває переміщення трудових ресурсів, зумовлене соціально-економічними, військовими, етнічними та релігійними чинниками. Істотне зростання масштабів міжнародної трудової міграції актуалізує дослідження процесу залучення України до міжнародної міграції робочої сили та її впливу на розвиток національної економіки [1, с. 4].

В контексті глобалізованих ринків товарів та фондів міжнародна трудова міграція набуває надзвичайно великого значення для більшості світових економік. Проблема міграції виникла через нерівномірність розміщення у світі трудових ресурсів, а тому в одних країнах відзначається недостача робочої сили, тоді як в інших країнах населення набагато перевищує потреби в робочих руках. Найбільші проблеми з безробіттям виникають у густонаселених регіонах світу і малорозвинених країнах, що часто співпадає.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження теорії і практики міжнародної трудової міграції в умовах перехідної економіки зробили провідні вітчизняні вчені, такі як Д. Богиня, В. Будкін, О. Власюк, В. Геєць, М. Долішній, Н. Кочергіна, І. Куревіна, Е. Лібанова, О. Малиновська, С. Пирожков, А. Поручник, А. Румянцев, Л. Семів, С. Сіденко, А. Філіпенко, О. Хомра. Серед зарубіжних вчених, які присвятили свої наукові праці цим проблемам, слід виокремити таких, як Р. Адамс, Г. Бекер, Г. Брюкер, А. Вертуріні, В. Лопез, П. Мартін, А. Реджістер, П. Сталкер, О. Старк, Дж. Тейлор, Г. Фаїні, К. Хансен, А. Шарп. Враховуючи досвід і наукові надбання в дослідженнях провідних вчених, необхідно дослідити і розкрити питання впливу міжнародної трудової міграції на розвиток міжнародних економічних відносин, особливо на сучасному етапі інтеграції України до Європейського Союзу.

Формулювання цілей статті. Основною метою статті є дослідження міграції робочої сили як однієї з форм міжнародних економічних відносин, а також дослідження впливу на соціально-економічну сферу міжнародної трудової міграції та визначення тенденцій розвитку міжнародної міграції робочої сили.

Вклад основного матеріалу. Істотне зростання масштабів та нарощування інтенсивності міграційних процесів, залучення до них значної кількості працівників визначають важливу роль міжнародної трудової міграції у соціально-економічному розвитку країни. Постійне зростання масштабів міжнародної міграції, залучення в неї все нових і нових верств населення та країн роблять актуальним дослідження міжнародної міграції робочої сили як однієї з форм міжнародних економічних відносин, а також її впливу на соціально-економічний розвиток як світового господарства, так і окремої країни [2, с. 56].

Поступово складаються й стають особливо тісними всебічні світогосподарські регіональні зв'язки, що охоплюють багато країн. Лібералізація міжнародного обміну полегшила адаптацію національних господарств до зовнішніх умов і впливів, сприяла більш активному їх включенню в міжнародний поділ праці і кооперацію, у процес широкого міжнародного спілкування та співробітництва, поширенню міграційних тенденцій у русі факторів виробництва, зокрема міжнародної міграції робочої сили [3, с. 24].

Під міжнародною міграцією робочої сили розуміють переміщення працездатного населення з однієї країни в іншу в межах міжнародного ринку праці терміном більше року, обумовлене характером розвитку продуктивних сил та виробничих відносин, дією економічних законів. Міжнародна міграція робочої сили є складовою міжнародної міграції населення загалом.

Визначальним моментом, який дає змогу виділити міжнародну міграцію робочої сили серед інших видів переміщень осіб через державні кордони, є мотивація. Для міжнародної міграції робочої сили визначальним мотивом є бажання заробити більше, ніж на батьківщині, та прагнення знайти краще застосування своїй кваліфікації. Таким чином, міжнародна міграція робочої сили – це переміщення мас працівників, що шукають роботу, зі своїх країн в інші.

Серед причин міжнародної міграції робочої сили не останнє місце посідають відмінності рівня економічного розвитку окремих країн; відмінності у розмірах заробітної плати; існування органічного (або постійного) безробіття; міжнародний рух капіталу і функціонування міжнародних кооперацій [4, с. 87].

До причин некомерційного характеру міграції робочої сили належать політичні, національні, регіональні, расові, сімейні тощо.

Напрями впливу міжнародної міграції трудових ресурсів на економіку країни-експортера такі:

- країна-експортер залишається без активної та цінної частини своїх трудових ресурсів;
  - постійна орієнтація на експорт трудових ресурсів спричиняє певне падіння довіри до економіки країни, що знижує рівень її інвестицій;
  - «відтік розумів» – серйозна проблема для більшості країн, що розвиваються;
  - здебільшого грошові перекази на батьківщину громадян, які працюють за кордоном, суттєво пом'якшують негативні наслідки виїзду;
  - повертаючись на батьківщину, мігранти привозять значні матеріальні цінності, до того ж повертаються більш кваліфікованими працівниками;
  - часто після повернення на батьківщину мігранти використовують накопичені за кордоном кошти та цінності для організації підприємницької діяльності в своїй країні;
  - еміграція позитивно впливає на економіку країн, які характеризуються значними розмірами безробіття.
- Напрями впливу міжнародної міграції трудових ресурсів на економіку країни-імпортера такі:
- імміграція висококваліфікованих професіоналів сприяє економічному зростанню, оскільки заощаджуються кошти на підготовку таких фахівців; скорочуються витрати на придбання ліцензій, патентів, ноу-хау за кордоном;

– залучення іноземної робочої сили підвищує конкуренцію на внутрішньому ринку праці, що стимулює зростання ефективності виробництва в країні;

– додаткова конкуренція на ринку праці призводить до зростання безробіття;

– зростання соціальної напруги в суспільстві, конфлікти на расовій, національній та релігійній основі [5, с. 185].

За сучасних умов в Україні з урахуванням демографічних процесів, економічної ситуації та військового конфлікту на Сході слід очікувати ще більшої активізації еміграційних процесів і, як наслідок, вибуття робочої сили за межі країни, що потребує ретельного дослідження показників зовнішньої трудової міграції в Україні, визначення факторів, причин, наслідків і, відповідно, розробки низки превентивних заходів у регулюванні міграційних процесів [6, с. 535]. Згідно з різними оцінками від 2 до 5 мільйонів українців постійно чи тимчасово перебувають за кордоном, причому еміграція відбувається на тлі критичного загострення демографічної кризи, яка, на відміну від інших пост-соціалістичних країн, супроводжує трансформаційну кризу і посилюється нею.

Ситуація на ринку праці оцінюється не тільки через абсолютну кількість зайнятих і безробітних, але й через рівень безробіття й рівень зайнятості, що визначаються як питома вага відповідної категорії робочої сили в кількості економічно активного населення на початок (кінець) періоду.

Зменшився за досліджуваний період рівень зайнятості населення в Україні: у віці 15 років і старше – 2,1 в. п.; у віці 15–64 років – 1,3 в. п., у віці 15–24 років – 6,6 в. п. Рівень зайнятості населення в

країнах Європейського Союзу збільшився так: у віці 15 років і старше – 0,9 в. п.; у віці 15–64 років – 2,5 в. п., а у віці 15–24 років, навпаки, зменшився на 0,1 в. п.

Кількість економічно неактивного населення віком 15–64 років у 2016 р. становила більше третини всього населення цього віку. Кожен другий економічно неактивний був пенсіонером, кожен п'ятий – учнем або студентом чи виконував домашні (сімейні) обов'язки.

До вищезазначеної категорії осіб належать зайняті особи працездатного віку, які припинили активні пошуки роботи, тому що втратили надію її знайти (зневірені), та ті, які не знали, де і як шукати роботу, а також переконані у відсутності підходящої роботи.

Збільшився за досліджуваний період рівень безробіття населення в Україні: у віці 15 років і старше, а також у віці 15–64 років – 1,1 в. п.; у віці 15–24 років – 5,8 в. п. Рівень безробіття населення в країнах Європейського Союзу, навпаки, зменшився: у віці 15 років і старше – 1,1 в. п.; у віці 15–64 років – 1,0 в. п., а у віці 15–24 років на 2,3 в. п.

Під час формування стратегії регулювання трудової міграції в країні необхідно орієнтуватися на розвиток приватного сектору, малого та середнього бізнесу, ринку послуг, які можуть компенсувати деформації у структурі зайнятості, зокрема суттєво вплинуть на зменшення масштабів трудових міграційних процесів. Але в окремих регіонах у найближчій перспективі необхідні міри гнучкої регіональної політики. Проведений статистичний аналіз динаміки та структури (структурних зрушень) трудової міграції дає змогу певною мірою органам управління розробити пропозиції щодо розробки активних заходів регулювання трудової міграції.

Таблиця 1

Рівень зайнятості населення в Україні та країнах Європейського Союзу, 2010–2016 рр.

Країни	2010 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.
<i>(у відсотках до населення у віці 15 років і старше, для України у віці 15–70 років)</i>					
Україна	58,4	60,2	56,6	56,7	56,3
Євросоюз (28 країн)	51,9	51,3	51,7	52,1	52,8
<i>у віці 15–64 років (у відсотках до населення відповідного віку)</i>					
Україна	61,4	62,8	59,6	60,2	60,1
Євросоюз (28 країн)	64,1	64,1	64,8	65,6	66,6
<i>у віці 15–24 років (у відсотках до населення відповідного віку)</i>					
Україна	33,6	32,5	29,5	28,2	27,0
Євросоюз (28 країн)	33,8	32,1	32,4	33	33,7

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [7]

Таблиця 2

Рівень безробіття населення в Україні та країнах Європейського Союзу, 2010–2016 рр.

Країни	2010 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.
<i>(у відсотках до економічно активного населення у віці 15–74 років, для України – у віці 15–70 років)</i>					
Україна	8,2	7,3	9,3	9,1	9,3
Євросоюз (28 країн)	9,6	10,9	10,2	9,4	8,5
<i>у віці 15–64 років (у відсотках до економічно активного населення відповідного віку)</i>					
Усе населення					
Україна	8,4	7,4	9,4	9,2	9,5
Євросоюз (28 країн)	9,7	11	10,4	9,6	8,7
<i>у віці 15–24 років (у відсотках до економічно активного населення відповідного віку)</i>					
Україна	17,2	17	23,1	22,4	23
Євросоюз (28 країн)	21	23,7	22,2	20,3	18,7

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [7]

Трудова міграція посідає особливе місце в системі міграційних процесів в Україні. Нині Україна є однією з найбільших країн-експортерів робочої сили в Європі. Українські громадяни працюють і в західноєвропейських країнах, в країнах, що є новими членами Євросоюзу, на теренах СНД. Основним чинником, що обумовлює поширення трудових міграцій, є значний розрив в рівнях оплати праці в Україні і зарубіжних країнах.

Міграцію трудових ресурсів характеризують абсолютні показники, наведені в табл. 3.

Згідно з даними аналізу міждержавного міграційного руху населення України загальний обсяг зареєстрованих прибулих мігрантів в країну зменшився порівняно з рівнем 2005 р. на 64%. Кількість вибулих зменшилась на 82% у 2016 р. внаслідок пом'якшення дії чинників, які стимулюють від'їзд та завдяки розширенню можливостей здійснення зворотної трудової міграції без зміни місця проживання. За досліджуваний період в країні відбувався міграційний приріст населення.

Абсолютні показники самі по собі не інформативні, використовуються в аналітичній роботі зазвичай лише як вихідні дані для розрахунку відносних показників. Для аналізу міграції робочої сили розглядають також відносні показники (на тисячу осіб населення), а саме коефіцієнти прибуття і вибуття; коефіцієнти чистої міграції (рис. 1).

Аналіз динаміки зміни міждержавної міграції робочої сили за відносними показниками засвідчив, що зменшився коефіцієнт прибуття на 0,90 в. п., що зазначає, що в середньому на кожну тисячу населення припадає один прибулий.

Коефіцієнт вибуття зменшився на 1,61 в. п., в середньому на 1 000 осіб населення 0,6 вибувають, а коефіцієнт чистої міграції зріс на 1,4 в. п.

Отже, міграція робочої сили веде до вирівнювання рівнів оплати праці в різних країнах. В результаті міграції сукупний обсяг світового виробництва збільшується внаслідок ефективнішого використання трудових ресурсів за рахунок їх переміщення між країнами. Експорт робочої сили характеризується переказами емігрантів, які виступають в ролі своєрідної плати за робочу силу. Згідно з даними МВФ приватні перекази включають в себе, крім надходжень від іммігрантів (більше 98% цієї статті), повернення податків, сплачених громадянами даної країни, інші податки та збори, які не обумовлені договором, субсидування різних політичних угруповань, пенсії, надходження, допомоги сім'ям тощо. Отримання валютних доходів від експорту робочої сили не супроводжується одночасними виробничими витратами в країні походження, як це характерно для роздрібної торгівлі.

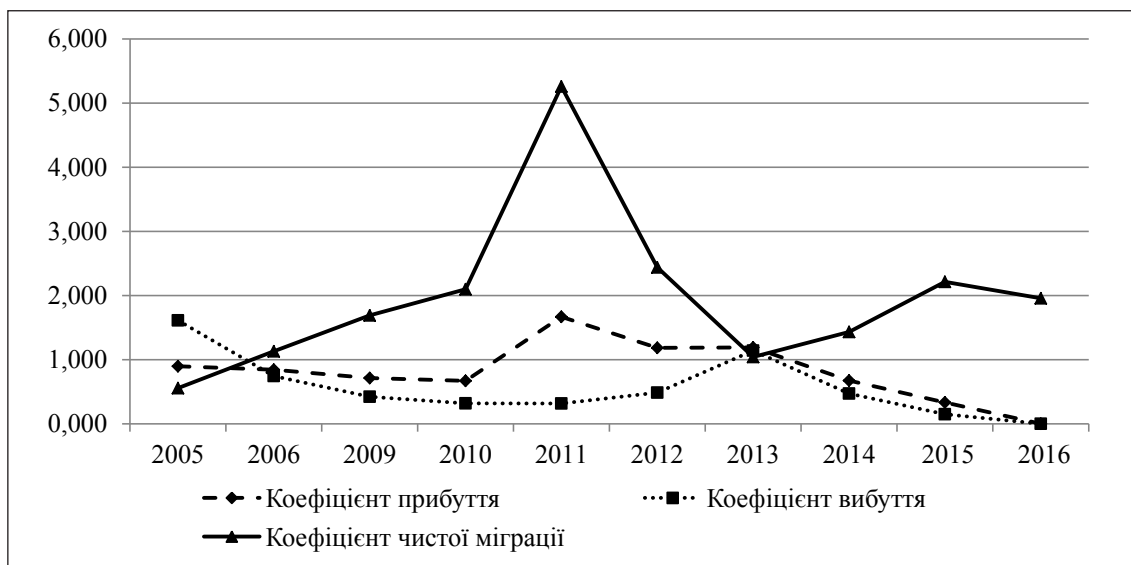

Рис. 1. Динаміка зміни міждержавної міграції робочої сили за відносними показниками

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України

Таблиця 3

Міждержавний міграційний рух населення України (осіб), 2005–2016 рр.

Роки	Кількість прибулих	Кількість вибулих	Сальдо міграції	Валова міграція
2005	39 580	34 997	4 583	74 577
2009	32 917	19 470	13 447	52 387
2010	30 810	14 677	16 133	45 487
2012	76 361	14 517	61 844	90 878
2013	54 100	22 187	31 913	76 287
2014	54 250	51 991	22 592	106 241
2015	30 659	21 409	9 250	52 068
2016	14 311	6 465	7 846	20 776

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [7]

Тенденції розвитку міжнародної міграції робочої сили такі: поширення міграційних процесів трудових ресурсів практично на всі країни світу; головний напрям міграції трудових ресурсів з країн, що розвиваються, та країн із перехідними економіками у найрозвиненіші країни; активізація міграційних процесів з однієї розвинутої країни в іншу; посилення міждержавних переселень у межах країн, що розвиваються; пожвавлення маятникової міграції між країнами з перехідними економічними системами; виникнення нової форми міграції трудових ресурсів – міграції науково-технічних кадрів; посилення тенденції «відтік мозку» у розвинені країни; зростання частки «молодої міграції»; розширення обсягів нелегальної міграції, зумовлене жорсткішою міграційною політикою США і країн Західної Європи, які прагнуть обмежити трудові ресурси.

Пріоритетом відносин України з МОМ є спрямування зусиль на отримання технічної або консультативної допомоги у розробленні та реалізації в Україні національних програм у галузі боротьби з контрабандою та торгівлею людьми, міграції населення, облаштування кордонів та повернення в Україну нелегальних мігрантів. Особливу увагу приділяється реалізації Угоди між Урядом України та МОМ від 23 лютого 1996 р., предметом регулювання якої є визначення статусу МОМ та налагодження співробітництва у сфері імплементації відповідних міграційних програм в Україні. За 2014 р. МОМ надала допомогу понад 7 500 переселенців з Донбасу, більшість яких складають жінки та діти, організація передає згаданим особам предмети гігієни, холодильники, духові шафи, мікрохвильові печі, шкільне приладдя та шкільну форму [8].

У контексті євроінтеграційного курсу України окремого значення набуває приєднання нашої держави до заяв ЄС з питань міжнародної міграції, які розгляда-

ються важливим елементом загальноєвропейської політики у цій сфері, а також визначають основні аспекти міжнародної міграційної політики.

Висновки. Основними проблемами міжнародної міграції в Україні є втрати економіки України від зменшення працездатного населення, нестача вільних кваліфікованих працівників на ринку праці країн, виникнення нової форми міграції трудових ресурсів – міграції науково-технічних кадрів, значне зростання частки «молодої міграції», еміграція наукових трудових ресурсів за межі України, внаслідок чого зменшується науково-інноваційний потенціал розвитку економіки України. Все це вимагає необхідності регулювання міграційних процесів в Україні і, відповідно, формування дієвої державної міграційної політики.

Наслідки міграційних процесів неоднозначні. З точки зору стратегічних національних інтересів України інтелектуальна еміграція з України має негативні наслідки, але можливість самореалізації висококваліфікованих фахівців навіть за кордоном якоюсь мірою підтримує престиж української науки у світі. Повернення інтелектуальних емігрантів за певних умов в Україну має дати поштовх вітчизняним дослідженням теоретичного і прикладного характеру. Експорт робочої сили певною мірою зумовив притік іноземної валюти в Україну, зменшив тиск надлишкових трудових ресурсів на національний ринок праці. Реалії регулювання міграційних процесів в Україні свідчать про необхідність ефективного законодавства в цій галузі, відсутність самостійної міграційної служби, а також недостатність ресурсів для вирішення наявних міграційних проблем.

Подальшими перспективами в цьому напрямі є поглиблене дослідження наслідків міждержавної трудової міграції для економіки України, на внутрішній ринок праці та рівень зайнятості молоді.

Список використаних джерел:

1. Куревіна І. Конкурентоспроможність людського капіталу України в умовах міжнародної трудової міграції : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.02 «Світове господарство і міжнародні економічні відносини» / І. Куревіна. – К., 2008. – 20 с.
2. Ивахнюк И. Международная трудовая миграция : [учеб. пособ.] / И. Ивахнюк. – М. : ТЕНС, 2005. – 286 с.
3. Кочергіна Н. Міжнародна міграція робочої сили та її вплив на державну міграційну політику України / Н. Кочергіна // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2009. – Вип. 109. – С. 23–27.
4. Вишневіська О. Сучасна міжнародна трудова міграція та державна міграційна політика / О. Вишневіська // Статистика України. – 2008. – № 2. – С. 87–91.
5. Лазебник Л. Міжнародна економіка : [навч. посіб.] / Л. Лазебник. – Ірпінь : Академія ДПС України, 2001. – 219 с.
6. Кваша О. Зовнішні міграційні процеси трудових ресурсів: фактори, стан та наслідки для України / О. Кваша // Економіка і суспільство. – 2017. – № 10. – С. 535–540.
7. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
8. Постійне представництво України при відділенні ООН та інших міжнародних організаціях у Женеві / Міжнародна організація з міграції [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://geneva.mfa.gov.ua/ua/ukraine-io/iom>.